

BÀI 24

LƯỢM

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Cảm nhận được vẻ đẹp hồn nhiên, vui tươi, trong sáng của hình ảnh Lượm, ý nghĩa cao cả trong sự hi sinh của nhân vật ;
- Nắm được thể thơ bốn chữ, nghệ thuật tả và kể trong bài thơ có yếu tố tự sự.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

Bài 24 có hai văn bản, GV tập trung vào bài *Lượm*, còn bài *Mưa* hướng dẫn HS tự tìm hiểu theo SGK.

- *Lượm* là bài thơ kết hợp được các yếu tố kể chuyện với miêu tả và biểu hiện cảm xúc. Trong bài thơ, nhân vật Lượm hiện ra qua cái nhìn, sự miêu tả và xúc cảm của người kể chuyện là tác giả. Khi phân tích bài thơ cố nhiên phải tập trung vào hình tượng nhân vật Lượm, nhưng cũng không thể quên cái "Tôi" của tác giả, thể hiện trong thái độ, cách miêu tả và những tình cảm, cảm xúc được bộc lộ trực tiếp.

- Bài thơ làm theo thể bốn chữ, một thể thơ dân gian truyền thống thường được dùng trong những bài về kể chuyện, sau đó được tiếp nhận và nâng cao trong thơ hiện đại. Thể thơ bốn chữ thích hợp với lối thơ kể chuyện có nhịp kể nhanh. Tố Hữu sử dụng thể thơ này cho bài *Lượm* là rất phù hợp.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

1. Giới thiệu

GV dựa vào phần *Chú thích* về tác giả và tác phẩm để giới thiệu.

2. Tiến trình tổ chức các hoạt động

Hoạt động 1. Đọc và tìm hiểu chung về bài thơ.

– Chọn vài HS đọc, mỗi em đọc một đoạn. Lưu ý HS về cách ngắt nhịp, giọng điệu thích hợp với thể thơ ở từng đoạn.

Bài thơ theo thể bốn chữ (tiếng), có nhịp điệu chung là ngắn, nhanh, thích hợp với việc tái hiện hình ảnh em Lượm vui tươi, hồn nhiên, nhanh nhẹn. Bài thơ tả và kể về Lượm qua hồi tưởng, tưởng tượng, đồng thời bộc lộ cảm xúc của tác giả, không chỉ qua cách tả và kể mà còn bằng lời cảm thán, các câu hỏi tu từ. Những câu tả hình ảnh Lượm ở đoạn đầu cần đọc với giọng vui, nhịp điệu nhanh, nhấn mạnh vào các từ tạo hình và các từ láy tượng hình (*loắt choắt, xinh xinh, thoăn thoắt, nghênh nghênh*). Những câu cảm thán và câu hỏi tu từ, tác giả đã tách riêng ra thành những khổ thơ đặc biệt, nhịp thơ chậm lại, gây khúc ("Ra thế / Lượm ơi !", "Lượm ơi, còn không ?") cần đọc lắng xuống, chậm lại, ngừng giữa các dòng thơ.

– Tìm hiểu về thể thơ bốn chữ : GV yêu cầu HS phát hiện về thể thơ của bài *Lượm* và nêu tên những bài thơ, bài về theo thể thơ bốn chữ mà các em nhớ được (Ví dụ : *Về con dao, Về thằng nhác* hay *Kể cho bé nghe* của Trần Đăng Khoa). Dựa vào phần *Đọc thêm* về thể thơ bốn chữ trong SGK, GV giới thiệu thể thơ này và minh họa cho cách gieo vần, ngắt nhịp bằng các khổ thơ trong bài *Lượm*.

– Tìm bố cục của bài : GV nêu câu hỏi 1 trong SGK để hướng dẫn HS tìm bố cục theo trình tự lời kể của người kể chuyện trong bài thơ.

Bài thơ có ba đoạn :

+ Đoạn một (từ đầu đến "Cháu đi xa dần...") : Hình ảnh Lượm trong cuộc gặp gỡ tình cờ của hai chú cháu.

+ Đoạn hai (từ "Cháu đi đường cháu" đến "Hồn bay giữa đồng...") : Câu chuyện về chuyến đi liên lạc cuối cùng và sự hi sinh của Lượm.

+ Đoạn cuối (từ "Lượm ơi, còn không !" đến hết) : Hình ảnh Lượm vẫn sống mãi.

Hoạt động 2. Tìm hiểu hình ảnh Lượm trong đoạn đầu bài thơ.

GV dựa vào câu hỏi 2 trong SGK hướng dẫn HS tìm nêu các chi tiết nghệ thuật miêu tả hình ảnh Lượm trong năm khổ thơ đầu và nêu nhận xét về nghệ thuật miêu tả.

Hình ảnh Lượm trong năm khổ thơ đầu được miêu tả sinh động và rõ nét qua những chi tiết nghệ thuật :

+ Trang phục : *Cái xắc xinh xinh / Ca lô đội lệch*. Trang phục của Lượm giống như trang phục của các chiến sĩ Vệ quốc thời kháng chiến chống thực dân Pháp

bởi Lượm cũng là một chiến sĩ thực sự. Nhưng Lượm còn rất bé nên cái xách đeo bên mình chỉ "xinh xinh". Còn chiếc mũ ca lô thì đội lệch thể hiện một dáng vẻ hiên ngang và hiếu động của tuổi trẻ.

+ Dáng điệu : dáng *loắt choắt* nhỏ bé nhưng nhanh nhẹn và tinh nghịch (*Cái chân thoăn thoắt / Cái đầu nghênh nghênh*).

+ Cử chỉ : rất nhanh nhẹn (*Như con chim chích*), hồn nhiên, yêu đời (*huýt sáo, cười híp mí*).

+ Lời nói : tự nhiên, chân thật (*Cháu đi liên lạc / Vui lắm chú à / Ở đồn Mang Cá / Thích hơn ở nhà !*).

Đoạn thơ dùng thể thơ bốn chữ, nhịp nhanh, cùng nhiều từ láy (*loắt choắt, thoăn thoắt, nghênh nghênh,...*) góp phần thể hiện hình ảnh Lượm – một em bé liên lạc hồn nhiên, vui tươi, say mê tham gia công tác kháng chiến thật đáng mến, đáng yêu.

Hoạt động 3. Tìm hiểu hình ảnh Lượm trong chuyến đi liên lạc cuối cùng.

GV nêu câu hỏi 3 trong SGK để hướng dẫn HS tìm hiểu nội dung này. Chú ý : câu chuyện được kể lại qua lời của người kể với những cảm xúc đau xót, tiếc thương, tự hào được biểu hiện trực tiếp và qua cả cách nhìn, cách miêu tả. Cần lưu ý HS tìm hiểu và cảm nhận không chỉ hình ảnh Lượm mà còn cả tình cảm, cảm xúc của tác giả biểu hiện trong đoạn thơ này.

Khi nghe tin Lượm hi sinh, tác giả đau đớn thốt lên :

Ra thế

Lượm ơi !...

Câu thơ bị ngắt đôi làm hai dòng, diễn tả sự đau xót đột ngột như một tiếng nấc nghẹn ngào của nhà thơ.

- Tiếp đó nhà thơ hình dung ra sự hi sinh của Lượm. Cũng như bao lần đi làm nhiệm vụ, Lượm dũng cảm và nhanh nhẹn, hăng hái quyết hoàn thành nhiệm vụ không nề nguy hiểm :

Vụt qua mặt trận

Đạn bay vèo vèo

Thư đề "Thượng khẩn"

Sợ chi hiểm nghèo ?

Nhưng rồi :

Bỗng loè chớp đỏ

Thôi rồi, Lượm ơi !

Kể lại, hình dung lại sự việc mà tác giả tưởng như phải chứng kiến cái giây phút đau đớn ấy nên không kìm lòng được, lại thốt lên lời đau đớn : "Thôi rồi, Lượm ơi !". Chú bé đã hi sinh dũng cảm giữa tuổi thiếu niên hồn nhiên, đầy hứa hẹn của một cuộc đời đã được chấp cánh cùng cách mạng. Nhưng nhà thơ không dừng lâu ở nỗi đau xót, ông cảm nhận được sự hi sinh của Lượm có một vẻ thiêng liêng, cao cả như một thiên thần bé nhỏ yên nghỉ giữa cánh đồng quê hương với hương thơm lúa non thanh khiết bao phủ quanh em và linh hồn bé nhỏ ấy đã hoá thân vào với thiên nhiên đất nước :

Cháu nằm trên lúa

Tay nắm chặt bông

Lúa thơm mùi sữa

Hồn bay giữa đồng...

– *Lưu ý về phương pháp* : Ở đoạn này, tác giả tả sự hi sinh của Lượm với những xúc động đau xót, tiếc thương và trân trọng. GV chủ yếu phải dùng cách gợi mở, phân tích và diễn giảng (nhất là ý ở khổ thơ cuối đoạn này) mới tạo được hiệu quả cảm xúc và thẩm mĩ.

Hoạt động 4. Tìm hiểu đoạn cuối bài : *Hình ảnh Lượm vẫn sống mãi.*

GV dựa vào câu hỏi trong SGK hướng dẫn HS tìm hiểu ý nghĩa của việc lặp lại hai khổ thơ miêu tả Lượm hồn nhiên, vui tươi trong đoạn cuối bài thơ.

Mở đầu đoạn cuối là câu thơ "Lượm ơi, còn không ?" tiếp ngay sau đoạn miêu tả sự hi sinh của Lượm, như một câu hỏi vừa đau xót vừa ngỡ ngàng như không muốn tin rằng Lượm đã không còn nữa. Hai khổ thơ cuối tái hiện hình ảnh Lượm nhanh nhẹn, vui tươi hồn nhiên như đã trả lời cho câu hỏi trên bằng sự khẳng định : Lượm vẫn sống mãi trong lòng nhà thơ và còn mãi với quê hương, đất nước.

Hoạt động 5. Tìm hiểu một số thủ pháp nghệ thuật ngôn ngữ của bài thơ.

GV dựa vào câu hỏi 4 và 5 trong SGK để hướng dẫn HS tìm hiểu những nét đặc sắc trong nghệ thuật ngôn ngữ của bài thơ.

– Trong bài thơ, người kể đã gọi Lượm bằng nhiều đại từ xưng hô khác nhau : *chú bé, cháu, Lượm, chú đồng chí nhỏ*. Sự thay đổi cách gọi đã thể hiện những sắc thái quan hệ và tình cảm trong từng trường hợp khác nhau giữa người kể chuyện (tác giả) và nhân vật Lượm.

+ "Chú bé" là cách gọi của một người lớn với một em trai nhỏ, thể hiện sự thân mật nhưng chưa phải là gần gũi, thân thiết.

+ "Cháu" là cách gọi biểu lộ tình cảm gần gũi, thân thiết như quan hệ ruột thịt của người lớn với một em nhỏ. Ở đây, giữa người kể chuyện (tác giả) và Lượm có thể có quan hệ thân thích họ hàng, nên gọi "cháu" là rất tự nhiên, đồng thời thể hiện sự trìu mến. Chính vì vậy mà từ xưng hô này không chỉ được dùng nhiều lần ở đoạn đầu trong cuộc gặp gỡ tình cờ giữa hai chú cháu, mà còn được sử dụng khi miêu tả sự hi sinh của Lượm: "Cháu nằm trên lúa / Tay nắm chặt bông...".

+ "Chú đồng chí nhỏ" là cách gọi vừa thân thiết, trìu mến vừa trang trọng đối với một chiến sĩ nhỏ tuổi.

+ Còn cách gọi tên trực tiếp "Lượm ơi" được dùng khi tình cảm, cảm xúc của người kể lên đến cao độ, thể hiện ra trong cách gọi tên kèm theo những từ cảm thán: "Thôi rồi, Lượm ơi!" và "Lượm ơi, còn không?".

– Trong bài có hai trường hợp câu thơ bốn chữ được cấu tạo đặc biệt:

+ Câu "Ra thế, Lượm ơi!..." được ngắt ra thành hai dòng. Cách ngắt câu thơ như vậy tạo ra sự đột ngột và một khoảng lặng giữa dòng thơ, thể hiện sự xúc động đến nghẹn ngào, sững sờ của tác giả trước cái tin đột ngột về sự hi sinh của Lượm.

+ Câu "Lượm ơi, còn không?" được tách ra thành một khổ thơ riêng ở cuối bài có tác dụng nhấn mạnh, hướng người đọc suy nghĩ về sự còn hay mất của Lượm. Câu thơ dưới dạng một câu hỏi tu từ và tác giả đã gián tiếp trả lời bằng việc nhắc lại hình ảnh Lượm vui tươi, hồn nhiên trong hai khổ thơ cuối cùng.

Hoạt động 6. Cảm nhận chung về hình ảnh Lượm, nêu giá trị nội dung và nghệ thuật của bài thơ.

GV cho HS phát biểu cảm nhận của mình về hình tượng nhân vật Lượm. Sau đó dựa theo phần *Ghi nhớ* trong SGK, GV tổng kết về giá trị nội dung và nghệ thuật của bài thơ.

3. Luyện tập

- HS học thuộc lòng ở nhà đoạn thơ từ câu "Một hôm nào đó" đến hết bài thơ.
- Có thể cho HS làm thêm *bài tập 3* của bài 24 ở tr. 41, *Bài tập Ngữ văn 6*, tập hai.